

Rezumat

Acest studiu expune și analizează câteva dintre cele mai importante mărturii patristice din primele două secole ale Bisericii cu privire la semnificația mistico-simbolică a Tainei Botezului. Se evidențiază importanța deosebită a acestei Taine în viața creștinilor, pentru ca în final să fie contextualizat și actualizat – împotriva unor critici sectare – sensul necesității primirii apei baptismale ca o condiție indispensabilă pentru „viața în Hristos”.

Cuvinte cheie

Botez, Biserica în primele două secole, Clement Romanul, Tertulian, Clement Alexandrinul.

Introducere

Oricât s-ar părea de surprinzător, mai există încă unii „creștini” care contestă necesitatea primirii Botezului ca act indispensabil pentru mântuire. În același timp, alții, deși recunosc și practică Botezul, îi conferă o semnificație care îi diminuează mult importanța în comparație cu ceea ce teologia ortodoxă afirmă despre această Taină a Bisericii instituită de Însuși Mântuitorul Iisus Hristos. Într-adevăr, pentru noi Botezul este o taină absolut necesară mântuirii; el transmite harul Duhului Sfânt, șterge păcatele (inclusiv păcatul strămoșesc) și astfel îl face pe cel botezat membru al Bisericii, Trupul mistic al lui Hristos. Sunt aspecte indisolubil legate ce sunt prezente atât în textul Sfintei Scripturi cât și în mărturia Sfintei Tradiții a Bisericii. În continuare ne vom referi chiar la cele mai importante mărturii patristice din primele două secole ale Bisericii cu privire la semnificația mistico-simbolică a Tainei Botezului, mergând de la Sf. Clement Romanul și până la Sf. Clement Alexandrinul. Nu vom insista asupra tuturor aspectelor legate de Botez care apar la acești Sfinți Părinți¹, ci ne vom rezuma la a evidenția sensul Botezului ca „renaștere” și „înnoire” a credinciosului. În acest fel se va desprinde cu claritate chiar absoluta necesitate a administrării Tainei baptismale, ceea ce conferă acestor mărturii patristice o relevanță pastoral-misionară deosebit de pregnantă în contextul contemporan.

Câteva mărturii patristice despre Botez (sec. I-II d. Hr.)

Cândva în intervalul cuprins între anii 98-100, pe fondul apariției unui conflict în cadrul comunității din Corint – datorat răzvrătirii unor tineri împotriva preoților și alungării acestora cu ocazia vacantării scaunului episcopal din Corint și încercării alegerii unui nou episcop –, Clement Romanul redactează două epistole adresate comunității creștine din acest oraș. A doua *Epistolă* – în fapt o veritabilă predică creștină² - cuprinde câteva sfaturi, oferite pe baza unor texte scripturistice ca Mt. 6, 24 sau Lc. 16, 13. La fel cum există un antagonism între slujirea la doi domni, lui Dumnezeu și mamona, tot așa există un antagonism între veacul de acum și cel viitor³. Creștinii trebuie deci să urmeze acest sfaturi: „să ne lepădăm de acesta și să fim prieteni cu celălalt”, urând „pe cele de aici, că sunt mici, vremelnice și stricăcioase și

¹ Dintre lucrările care ne-au fost foarte utile, amintim în special două: Liviu Streza, *Botezul în diferite rituri liturgice creștine*, EIBMBOR, București, 1985, și Ciprian Streza, *Sfânta Taină a Botezului între simbolismul ritualului baptismal și realismul lucrării tainice a Harului*, Sibiu, 2009.

² Vezi PG 2, col. 330-347.

³ Clement Romanul, *Epistola a doua către Corinteni* VI, 1-4, PG 2, col. 336 C: „Veacul de acum spune desfrânare, stricăciune, iubire de argint și înșelăciune; veacul celălalt se leapădă de aceasta”.

să iubim pe celelalte, bunătățile cele nesticăcioase”⁴. Doar făcând voința lui Hristos – se mai precizează – vom găsi odihna, căci neascultarea de porunci atrage după sine pedeapsa „chinului cel veșnic”⁵, de care nimeni nu ne va putea scăpa.

În acest capitol, al șaselea, găsim și o precizare cu privire la Botez. Astfel, se scrie aici: „Dacă niște drepti ca aceștia nu pot, cu dreptățile lor, să izbăvească pe copiii lor, noi cu ce încredere vom intra în palatul lui Dumnezeu, dacă nu vom păstra curat și neprihănit botezul. Sau cine va fi apărătorul nostru, dacă vom fi găsiți, că nu avem fapte sfinte și drepte?”⁶ Pus în relație cu alte pasaje din epistolă⁷, înțelegem că indiferent de termeni utilizați, *baptisma* sau *sphragis*, autorul se referă la aceeași realitate sacramentală: pecetea baptilmală. În același sens, păstrarea curată a trupului, ca receptacul al Duhului, este legată de darurile primite la Botez. A intra în Biserică înseamnă a te uni cu Hristos și a primi darurile Duhului Sfânt. Însă menirea creștinilor este de a păstra curate aceste daruri până la vremurile eshatologice, ceea ce ne face să tragem concluzia că la Clement Romanul, Botezul apare în strânsă legătură cu curățirea de păcate și primirea Duhului.

Al doilea autor pe care îl avem în vedere este unul dintre martirii cei mai de seamă ai Bisericii primare, Sfântul Ignatie al Antiohiei. În *Epistola către Smirnieni*, acesta face o referire la legătură existentă între episcop și Botez: „Unde se vede episcopul, acolo să fie și mulțimea credincioșilor, după cum, unde este Iisus Hristos, acolo este și Biserica universală. Fără episcop nu este îngăduit nici a boteza, nici a face agapă; că este bineplăcut lui Dumnezeu ceea ce aprobă episcopul, ca tot ce se săvârșește să fie sigur și întemeiat”⁸. Mai mult ca sigur se are în vedere aici validitatea unei Taine, dar nu numai; la aceasta se adaugă și necesitatea respectării ordinii caonice, scopul fiind păstrarea unității în fața diviziunilor și a ereziilor cu care Biserica începuse să se confrunte⁹.

Într-o altă scriere a sa, *Epistola către Efeseni*, Sfântul Ignatie se referă la caracterul curățitor al Botezului lui Iisus în Iordan¹⁰ - prin care de acum înainte apa primește un rol purificator -, dar și la Taina Mirungerii¹¹. O altă referire importantă la Botez are loc în chiar expunerea scenei martiriului de care a avut parte episcopul Ignatie al Antiohiei. În actul acestei *martyria*, acesta vede nu numai culminația credinței sale în Hristos, ci și a Împărtășirii de Iisus date în Euharistie. „Lăsați-mă numai – scrie el – să fiu vărsat ca libație lui Dumnezeu câtă vreme mai e un altar”¹². După care adaugă: „Sunt grâu al lui Dumnezeu și vreau să fiu măcinat de dinții fiarelor, ca să fiu găsit pâine curată a lui Hristos”¹³.

Aici revelația prezenței lui Iisus în Pâinea euharistică e recapitulată în persoana martirului. Și aici referirile sunt evidente nu numai la Euharistia, dar și la Botez deopotrivă:

⁴ *Ibidem* VI, 5-6, PG 2, col. 336C-337A.

⁵ *Ibidem* VI, 7, PG 2, col. 337 A.

⁶ *Ibidem* VI, 9, PG 2, col. 337 A.

⁷ „Că spune Scriptura despre cei care nu au păstrat pecetea (*sphragis*): «Viermele lor nu va muri și focul lor nu se va stinge și vor fi priveală la tot trupul»”, *Ibidem* VII, 6, PG 2, col. 340 A. „Păstrați trupul curat și pecetea nepătată, ca să dobândim viața veșnică”, *Ibidem* VIII, 6, PG 2, col. 341 B. „Biserica, care era duhovnicească, s-a arătat în trupul lui Hristos, arătându-ne că dacă cineva din noi va păstra Biserica în trupul său și nu o va strica, o va primi în Duhul cel Sfânt”, *Ibidem* XIV, 3, PG 2, col. 344 B. „De atâta viață și nesticăciune se poate împărtăși trupul acesta când Duhul cel Sfânt se unește cu el, încât nici nu poți spune, nici grăi „cele pe care le-a pregătit Domnul” celor aleși ai Săi”, *Ibidem* XIV, 5, PG 2, col. 344 C.

⁸ Sf. Ignatie al Antiohiei, *Epistola către Smirnieni* VIII, 2, PSB 1, p. 184. Înainte de această afirmație, Sfântul Ignatie, referindu-se la Euharistie, sublinia: „Acea Euharistie să fie socotită bună, care este făcută de episcop sau de cel căruia episcopul i-a îngăduit”. Vezi *Ibidem* XVII, 1, PSB 1, p. 184.

⁹ Detalii la William R. Schoedel, *Ignatius of Antioch: A Commentary on the Letters of Ignatius of Antioch, (Hermeneia: a Critical and Historical Commentary on the Bible)*, Fortress, Philadelphia, 1985, p. 238 ș.u.

¹⁰ Sf. Ignatie al Antiohiei, *Epistola către Efeseni*, XVIII, 2, PSB 15, p. 163: „S-a născut și a fost botezat, ca prin patima Lui să curățească apa”.

¹¹ Vezi *Ibidem* XVII, 1, PSB 1, p. 163.

¹² Idem, *Epistolă către Romani* 2, PSB 1, p. 175.

¹³ *Ibidem* 4, PSB 1, p. 175.

„Nu mai este în mine foc care să iubească materia, ci apă vie (s.n.) care grăiește în mine și-mi spune înăuntrul meu: «Vino la Tatăl!»¹⁴. Sfântul Ignatie tânjește după supliciuul său, fiindcă vede în aceasta împlinirea vocației sale de creștin, iar această vocație la rândul ei nu este nimic altceva decât aceea de a deveni un Templu sfânt, o epifanie¹⁵.

Redactată cândva între anii 70-130, cu scopul de a-i convinge pe creștinii iudaizanți să nu mai țină Vechiului Testament (acesta având un caracter tranzitoriu, nefiind altceva decât o preînchipuire a celui Nouului Testament), „Epistola lui Barnaba” cuprinde la rândul ei referiri la cele două căi: „calea vieții”, a luminii, iar în opoziție cu ea, „calea morții”, a întunericului. De asemenea, această scriere amintește și de efectele Botezului pentru creștini: „noi ne coborâm în apă plini de păcate și întinăciune („coborârea” poate fi o aluzie la săvârșirea Botezului prin afundare, n.n.), dar ne ridicăm plini de roade din inimă, având în Duhul frica și nădejdea în Iisus”¹⁶. Această epistolă mai cuprinde și termenii de „pecete” (*sphragis*) și „a pecetlui” (*sphragizein*), deveniți mai târziu termeni „clasici” pentru desemnarea acțiunii harului Duhului Sfânt în Tainele de inițiere (Botez și Mirungere). Ceea ce este de reținut pentru noi sunt însă efectele Botezului: ca principal efect înnoitor al primirii apei sfințite – alături de iertarea păcatelor și nădejdea în Iisus Hristos – este amintită „crearea din nou” a ființei umane: „când am luat iertarea păcatelor și am nădăjduit în numele Domnului, ne-am înnoit, fiind zidiți iarăși dintru început ... în locuința inimii noastre, locuită cu adevărat de Dumnezeu...”¹⁷.

Această înnoire urmează după înlăturarea demonilor și a păcatelor din inima omului (iarăși, o posibilă referință la exorcismele ce precedau Botezul): „Înainte de a fi crezut noi în Dumnezeu, locuința noastră era stricată și slabă ... ca un templu zidit într-adevăr de mână; era plin de idolatrie, era casă a demonilor, pentru că se făceau de el câte erau împotriva lui Dumnezeu”. Însă prin Botez acest „templu se va zidi în numele Domnului”¹⁸. Ca și la Clement Romanul, autorul acestei epistole atestă caracterul eshatologic al Botezului: dacă acest act sacramental reface în credincios chipul lui Dumnezeu întunecat prin căderea în păcat, atunci el anticipează restaurarea creației ce va avea loc în Eshaton.

Dintre scriitorii din veacul al II-lea, o contribuție decisivă la literatura patristică a acestei perioade și-au adus apologeții creștini. Ei sunt cei care, determinați de atacurile pornite din partea iudaismului intransigent, a fanatismului poporului, a legislației romane și a scriitorilor păgâni, au căutat să sublinieze: pe de o parte, justețea învățaturii creștine, pentru a obține o anumită toleranță din partea autorităților publice, iar, pe de altă parte, superioritatea religiei creștine față de păgânism. În mod firesc, o învățătură de credință care nu putea lipsi din opera lor era și cea privitoare la Botez. Spre exemplu, *Apologia întâia* a Sfântului Iustin Martirul și Filozoful, ca și celelalte apologii, urmărește să demonstreze netemeinicia acuzelor aduse de păgâni împotriva creștinilor, pe de o parte expunând principalele expunând principalele învățături creștine (cap. XXIII-LX), pe de altă parte expunând actele esențiale ale cultului creștin (LXI-LXVII). Între acestea din urmă se găsește prezentat și Botezul, care este numit „regenerare” (*anagennesis*), „luminare” (*ho photismos*) și „baie” (*lytron*). El este comparat cu nașterea naturală – în cazul botezării adulților fiind vorba însă de o naștere voită, conștientă –, făcându-se trimitere directă la In. 3, 5: „Aceia care cred din toată inima că cele ce i-am învățat sunt adevărate, încep prin a mărturisi că doresc să trăiască în acord cu ele; apoi ei sunt sfătuiți să se roage și să ceară de la Dumnezeu, prin postire, iertarea păcatelor lor trecute; noi înșine ne rugăm și postim pentru ei. Apoi îi ducem pe ei într-un loc unde este apă

¹⁴ *Ibidem* 7, PSB 1, p. 176-177.

¹⁵ Astfel interpretează Alexander Golitzin, *Mistagogia, experiența lui Dumnezeu în Ortodoxie. Studii de teologie mistică*, trad. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 1998, p. 85-86.

¹⁶ S. Barnabas Apostolus, *Epistola catholica*, XI, 11, PG 2, col. 756-757.

¹⁷ *Ibidem* XVI, 8, PG 2, col. 773-776.

¹⁸ *Ibidem* XVI, 7, PG 2, col. 773.

și ei sunt renăscuți cu aceeași renaștere cu care și noi am renăscut. Ei sunt afundați în apă în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh”¹⁹.

De la alt erudit apologet din secolul al II-lea, Meliton de Sardes, ni s-au păstrat fragmente din unele lucrări ale sale. Între acestea putem aminti unele fragmente, dintre care unul pare a face parte dintr-o operă dedicată Botezului. El nu ne spune nimic despre modul în care Taina era oficiată în Sardes și nici nu dezvoltă unele articulații teologice pe marginea subiectului. Ni se vorbește în schimb despre trupurile cerești reflectându-se în ocean, făcând o paralelă cu Botezul. Vorbind despre soare și apusul acestuia, Meliton afirmă: „nemuritor cade în întregime în apă rece, dar ține focul neadormit; și când el a căzut într-un mod simbolic, prin afundare, el jubilează foarte mult, luând apa ca mâncare. Deși unul și același, el învie pentru oameni ca un nou soare, modelat de adâncuri, curățit prin baie”²⁰. Cu toate că fragmentul afirmă destul de puține elemente referitoare la Botez – neexistând nici posibilitatea analizării lui în cadrul contextului operei – totuși se pare că Meliton a avut în minte exprimarea ideii de purificare a celui nou botezat în apa baptismală.

Convertit la maturitate la creștinism, episcopul Teofil al Antiohiei a redactat, în scopul prezentării învățaturii creștine prietenului său Autolic, un răspuns apologetic²¹ de o deosebită valoare, prin intermediul căruia respinge o serie de acuze aduse creștinilor. În cartea a doua, explicând zilele creației, Sfântul Teofil afirmă: „viețuitoarele create în apă au fost binecuvântate de Dumnezeu, ca să fie și aceasta o dovadă că oamenii au să primească pocăința și iertarea păcatelor prin apă și prin baia nașterii din nou, adică toți cei care se apropie de adevăr, care se nasc din nou și primesc binecuvântarea de la Dumnezeu”²². Fără îndoială, acest text prezintă o serie de conotații baptismale. Putem observa că autorul nu accentuează numai latura curățitoare a Botezului (pocăința și iertare păcatelor), ci îl numește „baia nașterii din nou”, pe urmele tradiției ioaneice. Mai mult, actul baptismal aduce cunoaștere „apropierea de adevăr”, o renaștere și binecuvântarea lui Dumnezeu²³.

Informații esențiale găsim și într-o lucrare a lui Tertulian dedicată în întregime chiar expunerii ritualului și semnificației teologice a Botezului²⁴. Punctul de plecare al expunerii îl constituie opinia unei secte gnostice care, promovând un dualism de tip maniheic, afirma că apa este o materie rea în sine și din această cauză nu trebuie utilizată la Botez, căci singură credința ar fi suficientă pentru mântuire. Tertulian face deci o apologie tematică a apei sfințite a Botezului. El scrie despre: timpul săvârșirii acestuia - cel mai potrivit timp pentru a boteza este amintit ca fiind praznicul Paștilor și al Cincizecimii, „însă important este de știut că toate zilele aparțin Domnului și toate orele și tot timpul pot conveni botezului... căci întru nimic nu se schimbă harul”²⁵; despre săvârșitor – el este episcopul, care însă poate delega pentru aceasta și pe un diacon sau preot (în cazuri de urgență poate boteza chiar și laicul)²⁶; despre pregătirea care îl precede - rânduiala botezului era precedată de o pregătire deosebită prin rugăciune, post, plecarea genunchilor, privegheri, mărturisirea păcatelor; despre cine poate fi catehumen - catehumenatul de care vorbește Tertulian își caută încă reguli de organizare: fiecare creștin este pregătit pentru botez într-un mod unic. Autorul preferă să nu admită copiii prea mici la Botez, căci e mai bine să știe ce fac”²⁷.

¹⁹ Justinus Philosphus et Martyr, *Apologia prima pro Christianis* LXI, 3, PG 6, col. 420-421.

²⁰ Vezi Thomas M. Finn, *Early Christian Baptism and the Catechumenate: West and East Syria* vol. 1, Liturgical Press, Colegeville, 1992, 36.

²¹ Textul apologiei se găsește în PG 6, col. 1023-1168.

²² Teofil al Antiohiei, *Cartea a II-a către Autolic* XVI, PG 6, col. 1077C.

²³ *Ibidem* XVI, PG 6, col. 1077C-D.

²⁴ Tertulian, *De Baptismo*, PL 2, col. 1305-1334.

²⁵ *Ibidem* 19,1, PL 2, col. 1331-1332.

²⁶ *Ibidem* 17,1, PL 2, col. 1326.

²⁷ *Ibidem* 18,4, PL 2, col. 1329-1330.

Perioada catehumenatului, după Tertulian, trebuie să se caracterizeze printr-o dublare a efortului moral și ascetic: catehumenatul trebuie să demonstreze că s-a rupt de vechile obiceiuri (*abolitio omnium peccatorum*). Pentru noi cele mai interesante date oferite de Părintele apologet sunt cele despre semnificația apei sfințite, ritualul propriu-zis al botezării și actele rituale post-baptismale.

Slujba baptismală începe cu rugăciunea de sfințire a apei – pe care Tertulian nu o redă –, rugăciune ce are următorul rol: „apa sfințește pentru a putea ea însăși sfinți”. Se mai vorbește și despre ritul pre-baptismal al exorcizării - intrați în piscina baptismal (*aquam ingressi*), cei care vor să fie botezați „mărturisesc credința lor în Iisus Hristos ... după ce s-au lepădat de diavol, de pompa sa și de îngerii lui”²⁸. Textul accentuează apoi legătura dintre apa Botezului și apa de la începutul creației. Caracterul cosmic al actului ritualic baptismal este astfel subliniat: la fel cum apa de la Fac. 1, 2 este elementul primordial (inițiator) și mediul în care au fost aduse la viață toate creaturile prin lucrarea Duhului Sfânt, tot așa, prin puterea Aceluiași Duh Sfânt, apa aceasta devine dătătoare de viață și restabilește în om chipul lui Dumnezeu: „Duhul odată invocat se coboară deasupra apei botezului ca și cum și-a recunoscut vechiul său tron”²⁹.

Urmează apoi o altă comparație cu un alt referat biblic din Vechiul Testament – între apele Botezului și apele potopului. Așa cum precum odinioară, după retragerea apelor potopului - care ca printr-un adevărat botez al întregii lumi a înlăturat „vechea nedreptate” - porumbelul a vestit încetarea pedepsei cerești, tot așa și acum porumbelul Sfântul Duh zboară spre pământ, spre trupul nostru, curățit de păcate prin baia botezului, aducând pacea lui Dumnezeu³⁰.

Tertulian arată că botezarea se săvârșea prin întreită afundare, după fiecare din cele trei întrebări de credință: „Apoi suntem afundați de trei ori, aducând un răspuns mai deplin decât cel orânduit de Domnul în Evanghelii”³¹. (Aceste cuvinte pot fi interpretate în sensul că întrebările de la botez erau o amplificare a formulei din Mt. 28,19-20³².)

Riturile postbaptismale amintite de Tertulian sunt: ungerea completă cu untdelemn sfințit, însemnarea frunții cu semnul crucii și punerea mâinilor, cu rugăciune, peste cel nou botezat. Ungerea postbaptismală este considerată de Tertulian „ca o sfințire sacerdotală, care conferă primitorului numele de creștin, de la Hristos, Unsul”³³.

În încheierea rânduielii botezului episcopul făcea semnul crucii și își punea mâinile peste cel nou botezat, rostind o rugăciune de invocare a Sfântului Duh. Neofiții primeau apoi Sfinteii Euharistie după ce mai înainte gustau lapte și miere, ca semn al împlinirii făgăduințelor Vechiului Testament și pregustare a bunătăților cerești.

În ceea ce privește efectele sacramentale ale Tainei Sfântului Botez, Tertulian arată că eficiența mântuitoare a Botezului se întemeiază pe dependența acestei taine de patimile, moartea și învierea Domnului: „Căci moartea noastră nu putea fi distrusă fără patima Domnului și nici viața nu putea a ne fi redată fără învierea Sa”³⁴. De pe cruce Hristos ne trimite Sfântul Duh și din coasta Sa străpunsă izvorăște botezul. Patimile Domnului pun temei Bisericii. Aceasta este ca o mireasă asociată intim operei lui Hristos; ea îi unește pe fiii ei cu Hristos, prin botez. Astfel Taina Botezului este atât înnoire personală, naștere la o viață nouă,

²⁸ Lepădarea de satana, numită și *eieratio*, este explicată astfel de Tertulian în alt loc: „La acestea renunțăm: la trufia veacului, a diavolului și a îngerilor săi ... la demnitățile pământești, onorurile, solemnitățile, jurămintele mincinoase, servituțile umane, elogiile vanitoase, slava deșartă și la ceea ce stă la baza tuturor - idolatria”. Vezi Idem, *Liber de corona III*, PL 2, col. 98.

²⁹ Idem, *De Baptismo* 8,3, PL 2, col. 1316.

³⁰ *Ibidem* 8,4, PL 2, col. 1317.

³¹ Idem, *Liber de Corona III*,8, PL 2, col. 43.

³² Vezi C. Streza, op. cit., p. 87-88.

³³ Tertulian, *De Baptismo* 7,1, PL 2, col. 1315.

³⁴ *Ibidem* 11,2, PL 2, col. 1321.

eliberarea de robia diavolului și a păcatului cât și intrare în familia mare a lui Hristos, care este Biserica.

Idea de bază a expunerii lui Tertulian, pe lângă oferirea datelor esențiale despre rânduiala și semnificația cea mai profundă a Botezului - se afirmă de exemplu, pe lângă cele arătate mai sus, unicitatea acestei taine: „o singură dată noi intrăm în baia botezului, o singură dată păcatele noastre ne sunt șterse”³⁵ -, este aceea că Botezul ereticilor nu este valid, pentru că ei nu mărturisesc același Hristos³⁶.

Despre modul cum se săvârșea Botezul în Apus cam în aceeași perioadă ca și cea a lui Tertulian aflăm din scrierea atribuită Sfântului Ipolit al Romei, *Tradiția apostolică*³⁷. Cele mai importante date vizează perioada catehumenală ce preceda botezarea (vezi cap. 15-20). Ipolit prezintă mai întâi o listă de meserii și situații incompatibile pentru admiterea în catehumenat (cap. 15-16), iar în ce privește instruirea catehumenilor propriu-zisă, aceasta se desfășura pe o perioadă de trei ani, existând posibilitatea scurtării ei în funcție de conduita și zelul catehumenului. Lecția catehetică era urmată de rugăciuni și punerea mâinilor peste catehumeni (cap. 17-19). Pregătirea catehetică se încheia cu o nouă cercetare a vieții catehumenului, spre a se constata dacă acesta și-a însușit felul de viață creștină, după care urma pregătirea pentru primirea botezului. În această perioadă, catehumenii erau exorcizați prin rugăciuni speciale și prin punerea mâinilor.

Duminica era ziua rezervată primirii Botezului ca act inițiativ de intrare în comunitatea eclezială, deși pregătirea era intensificată încă din zilele precedente: în joia săptămânii de dinainte de botez, catehumenii se spălau, vineri posteau, iar sâmbătă erau exorcizați de către episcopul care, după rostirea rugăciunii de exorcizare, sufla peste fața fiecăruia și îl însemna la frunte, urechi și nări. Sâmbătă noaptea ei petreceau de altfel în priveghere, primind ultimele sfaturi înainte de botez (cap. 20).

Ca în perioada primară, Botezul se săvârșea în apă curgătoare, în afară de cazurile de necesitate, când se putea folosi orice fel de apă. Rânduiala botezului începea cu sfințirea apei, la „cântatul cocoșului”, iar despre aceasta Ipolit scria: „Candidații la botez se vor dezbrăca de hainele lor, pentru că vor îmbrăca o nouă haină (s.n.), renunțând la orice fel de podoabe, pentru a nu-i lăsa satanei, de care se vor lepăda, nici un sprijin”³⁸. Candidații maturi răspundeau ei înșiși la întrebările de credință, iar pentru prunci răspundeau părinții sau cineva din familie, exprimând credința copilului. Dacă erau botezați mai mulți candidați, întâi erau botezați pruncii, apoi cei maturi, bărbați și femei.

Mai trebuie reținut că, înaintea actului botezului, episcopul sfințea cele două vase cu untdelemn – primul printr-o „rugăciune de mulțumire”, de la care untdelemnul își va primi numele de „untdelemnul mulțumirii”, iar al doilea, printr-o rugăciune de exorcizare, untdelemnul numindu-se „al exorcizării”³⁹. (Din păcate nu ne sunt redată nici rugăciunea sfințirii apei, nici cele două rugăciuni pentru sfințirea untdelemnului.) În cel privește pe preot, el lua pe fiecare candidat, cerându-i să se lepede de satana și să zică: „Mă lepăd de tine, satano, și de toată slujirea ta și de toate faptele tale”⁴⁰. Urma apoi mirungerea prebaptismală cu „untdelemnul exorcizării”, însoțită de formula: „Să se depărteze de la tine orice duh rău”.

³⁵ *Ibidem* 15,3, PL 2, col. 1324.

³⁶ *Ibidem* 15,2, PL 2, 1325.

³⁷ Hippolite de Rome, *La tradition apostolique d'après les anciennes versions*, introduction, traduction et notes par Bernard Botte, SC 11 bis., Paris, 1968, p. 69-95.

³⁸ *Ibidem*, p. 85.

³⁹ Unul dintre amănuntele interesante ale acestei lucrări vizează așadar și pe săvârșitorul lucrării baptismale: el este preotul, dar autorul practicii rămase din epoca primară – cea a punerii mâinilor – era episcopul. Această tradiție va duce în cele din urmă, în Occident, la practica despărțirii Botezului de Mirungere. Detalii la Daniel Popa, „Mirungerea ca Taina”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”-Sibiu*, 2000-2001, Sibiu, p. 212-230.

⁴⁰ Hippolite de Rome, op. cit., p. 86.

După ungere, cel care se boteza cobora în apă, împreună cu un diacon. Urma o serie de întrebări privitoare la principalele învățături de credință. Preotul, punând mâna pe capul lui, îl întreba: „Crezi tu în Dumnezeu Tatăl, Atotputernicul?”. Candidatul răspundea: „Cred”, iar preotul îl afunda prima dată. Urma a doua întrebare: „Crezi în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care s-a născut prin Duhul Sfânt din Fecioara Maria și s-a răstignit sub Pontiu Pilat și a murit (și s-a îngropat) și a treia zi a înviat din morți și s-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui, care va veni să judece viii și morții?” După răspunsul afirmativ, candidatul era afundat a doua oară. Preotul continua: „Crezi în Duhul Sfânt, care este în Sfânta Biserică, (și în învierea trupului)?”, iar îndată după răspuns îl afunda a treia oară. După ieșirea din apa botezului, preotul îi administra neofitului a doua ungere cu „untdelemnul mulțumirii”, rostind formula: „Te ung cu untdelemn sfințit în numele lui Hristos Iisus”⁴¹.

Cei botezați și unși se îmbrăcau și veneau în biserică la episcop, care își punea mâinile peste ei, rugând pe Dumnezeu, Cel ce le-a iertat păcatele și i-a renăscut prin baia botezului, să trimită asupra lor harul Sfântului Duh, spre a putea îndeplini totdeauna voia Sa cea sfântă. Episcopul lua apoi „untdelemnul mulțumirii” și, cu mâna sa, însemna frunțile celor botezați, spre a completa ungerea postbaptismală făcută de preot, zicând pentru fiecare parte: „Te ung cu untdelemn sfințit în Dumnezeu Tatăl, Atotputernicul, în Iisus Hristos și în Sfântul Duh”. Apoi îl săruta pe fiecare, zicând: „Domnul să fie cu tine”; iar ei răspundeau: „Și cu duhul tău”. De acum înainte cei nou-botezați se puteau ruga împreună cu ceilalți credincioși, primind și dând și ei sărutul păcii⁴².

Urmează îndată sfințirea darurilor aduse ca jertfă: se aduceau ca daruri, alături de pâine și vin, lapte amestecat cu miere - ca simbol al împlinirii făgăduinței Domnului despre pământul unde curge „miere și lapte”, căci pentru împlinirea acestei făgăduințe Hristos și-a dat Trupul Său, din care se hrănesc credincioșii (cf. I Ptr. 2, 2), iar dulceața cuvintelor Sale îndulcește amărăciunea inimii -, precum și puțină apă, simbol al băii botezului⁴³. În fine, mai trebuie precizat că împărtășirea neofitilor cu lapte și miere nu avea decât o valoare simbolică, fiind diferită de împărtășirea euharistică.

În privința teologiei Botezului, Sfântul Ipolit respectă tradiția apuseană veche, care pune accentul pe nașterea din apă și din Duh (cf. In. 3, 6). Astfel, ca efecte ale Botezului sunt amintite: curățirea de păcate, renașterea din apă și din Duh, împărtășirea darurilor Duhului Sfânt. Comentând textul de la Ioan 12, 34, Sfântul Ipolit dezvăluie legătura dintre sângele și apa care au curs din coasta Mântuitorului și Sfântul Botez. Sângele și apa dovedesc moartea Celui care dăruiește tuturor viață, devenind și ele dătătoare de viață – sângele prin Sfânta Euharistie, iar apa prin Sfântul Botez⁴⁴.

Discipol al lui Panten și urmaș al acestuia la conducerea Școlii din Alexandria, Clement (150-215) prezintă etapele inițierii creștine plecând de la Botezul Domnului, dar și de la concepția paulină cu privire la acesta. Astfel, el scrie: „Noi nu ne numim copii și prunc din pricină că învățătura noastră ar fi copilărească și ușor de disprețuit ... Căci noi, după ce ne-am născut a doua oară, am primit îndată învățătura cea desăvârșită, pentru care ne sânguim. Am fost luminați; iar aceasta înseamnă că noi cunoaștem pe Dumnezeu. Deci nu-i desăvârșit cel ce cunoaște pe Cel desăvârșit ... Când Domnul S-a botezat, un glas s-a auzit din cer, ca să dea Celui iubit mărturie”⁴⁵.

Botezul creștin ne apare aici ca „a doua naștere” și ca „luminare”, însă Botezul lui Iisus în Iordan reprezintă primul model de interpretare a celui creștin, existând chiar apelul la exemplul traversării Iordanului de către israeliți sub conducerea lui Iosua pentru a intra în

⁴¹ *Ibidem*, p. 87.

⁴² *Ibidem*, p. 89.

⁴³ Detalii la C. Streza, op. cit., p. 90-94.

⁴⁴ Hippolite de Rome, op. cit., p. 103-104.

⁴⁵ Clement Alexandrinul, *Pedagogul* I, 25, 1-2, PG 8, col. 280B.

Țara Sfântă. Clement insistă în asocierea termenului de prunc cu noii convertiți, legând clar interpretarea Botezului pe aspectul de renaștere și iluminare. Apoi sunt expuse și unele roade ale Botezului: „Același lucru se întâmplă și cu noi, cărora Domnul ne-a fost pildă. Când ne botezăm, ne luminăm; după ce suntem luminați, suntem înfiați; când suntem înfiați, ajungem desăvârșiți; fiind desăvârșiți, suntem nemuritori. Scriptura spune: «Eu am zis: sunteți Dumnezeii și toți fiii ai Celui prea înalt». Lucrarea aceasta se numește în multe chipuri: se numește harismă, luminare, desăvârșire, baie; se numește baie, pentru că suntem curățiți de păcate; se numește harismă, pentru că ni se șterg pedepsele pentru păcate; se numește luminare, pentru că primim acea sfântă lumină mântuitoare, în care vedem cu pătrundere Dumnezeirea; se numește desăvârșire, pentru că nu-i lipsește nimic”⁴⁶.

Clement așează în strânsă legătură cu Botezul și primirea Duhului Sfânt: „După cum celor care sunt sculați din somn îndată li se limpezește mintea, sau, mai bine spus, după cum cei care încearcă să îndepărteze din ochii lor scurgerea, nu aduc din afară lumina pe care n-o aveau, ci capătă vederea numai dacă îndepărtează din ochi ceea ce le împiedica vederea, numai dacă lasă liberă pupila, tot așa și noi, cei care ne-am botezat cu Duhul cel Sfânt, îndepărtând de pe noi, ca o albeață păcatele noastre, care ne țineau în întuneric, dobândim liberă, neîmpiedicată și luminoasă privirea Duhului; și numai prin această privire contemplăm Dumnezeirea, pentru că Duhul cel Sfânt, venind din cer, se revarsă în noi”⁴⁷. Cei inițiați pentru a primi Botezul nu au avut parte încă de primirea luminii, ci se află în cadrul unui proces treptat de descoperire, în urma căruia, prin Botez, dobândesc „luminoasa privire a Duhului”, care oferă vederea „luminii celei veșnice”⁴⁸.

Astfel, putem observa că Clement consideră Botezul drept „renaștere” care are ca punct final desăvârșirea. Clement așează Botezul în strânsă legătură cu credința, care conduc la desăvârșire: „credința și nașterea din nou înseamnă desăvârșire în viață”⁴⁹. Cel care s-a născut din nou este îndată luminat, scăpând de întuneric și primind lumina⁵⁰. De asemenea, Botezul mai este pus în legătură cu înfierea⁵¹, deoarece cei botezați sunt asemeni pruncilor: „E de la sine înțeles, deci, că suntem prunci, noi copiii lui Dumnezeu, care am lepădat pe omul cel vechi, am dezbrăcat haina păcatului și am îmbrăcat nesticăciunea lui Hristos, ca să ajungem oameni oi, popor sfânt, și, fiind născuți din nou, să păstrăm neîntinat pe om; să fim prunci, ca un prunc al lui Dumnezeu”⁵².

Mai mult, pentru Clement, Botezul aduce iertarea păcatelor săvârșite anterior: „Prin botez ni se spală toate păcatele noastre și nu mai suntem păcătoși. Acesta este singurul har al luminării: nu mai suntem aceiași ca înainte de botez”⁵³. „Trebuie să se știe că cei care cad în păcate, după ce s-au botezat, sunt pedepsiți pentru păcatele pe care le-au săvârșit; păcatele săvârșite înainte de botez sunt iertate; cele săvârșite după botez au nevoie de curățire”⁵⁴. Lepădarea de păcate este „desăvârșire, naștere din nou în credința Celui ce singur este desăvârșit și iertare de păcatele de mai înainte”⁵⁵.

Clement înțelege iluminarea primită prin Botez ca o prefacere spirituală a sufletului celui botezat spre cunoaștere, acțiune a harului asupra sufletului. Iluminarea este un produs a doi factori: unul dumnezeiesc și unul omenesc (cel din urmă nu anihilează rațiunea, ci, dimpotrivă, o conduce spre o extindere a sferei de cunoaștere). Întreg acest proces de

⁴⁶ *Ibidem*, I, 26, 1-2, PG 8, col. 282A.

⁴⁷ *Ibidem*, I, 28, 1, PG 8, col. 284A.

⁴⁸ *Ibidem*, I, 28, 2, PG 8, col. 284A.

⁴⁹ *Ibidem*, I, 27, 2, PG 8, col. 282B.

⁵⁰ *Ibidem*, I, 27, 3, PG, col. 282C.

⁵¹ *Idem*, *Stromata* II, 75, 2, in: PG 8, col. 1013B.

⁵² *Idem*, *Pedagogul* I, 32, 4, PG 8, col. 92C.

⁵³ *Ibidem* I, 30, 1, PG 8, col. 285C.

⁵⁴ *Idem*, *Stromata* IV, 154, 3, PG 8, col. 1364B.

⁵⁵ *Idem*, *Pedagogul* I, 52, 3, PG 8, col. 312C.

iluminare se realizează sub îndrumarea Domnului Iisus Hristos: „Pedagogul omenirii, Cuvântul nostru cel dumnezeiesc, folosindu-se de toată măiestria înțelepciunii, dorește cu toată puterea să mântuie pe prunci; îi sfătuiește, îi blamează, îi dojenește, îi ceartă, îi amenință, le făgăduiește, le dăruiește; și «ca și cu multe hături» înfrânează pornirile necugetate ale omenirii. Ca să spun e scurt, Domnul se poartă cu noi așa cum ne purtăm noi cu copiii noștri”⁵⁶.

Concluzii

Textele nou-testamentare au insistat asupra importanței deosebite a Botezului creștin, în special în comparație cu botezul săvârșit de Sf. Ioan Botezătorul: dacă acesta din urmă se făcea „spre pocăință”, spre dreptate (Mt. 3, 5-6, Mc. 1, 4, In. 1, 25-26), cel dintâi, săvârșit în numele Sfintei Treimi, era superior acestuia întrucât se săvârșea spre iertarea păcatelor, spre înfiere și era dătător de harul Duhului Sfânt (vezi F. Ap. 1, 5; 2, 38; 19, 1-6, Gal. 3, 27, Rom. 6, 3). În acest sens Botezul Bisericii este în mod deplin o Taină a lui Hristos, ce are ca efecte sacramentale ștergerea păcatului strămoșesc și a celor personale (F. Ap. 2, 38; 22, 16, I Cor. 6, 11; 15, 50, Apoc. 21, 27), reînnoirea firii (In. 3, 5-7, Rom. 6, 3-5), conferirea statutului de fiu al lui Dumnezeu celui botezat (I Cor. 12, 13), care se îmbracă în Hristos (Gal. 3, 26-28) în vederea moștenirii vieții veșnice (Mc. 16, 16) a Împărăției eshatologice a lui Dumnezeu⁵⁷.

Continuitatea organică a gândirii patristice cu cea scripturistică se desprinde și din faptul că prima a păstrat și relevat toate aceste aspecte ale Botezului pe care le-am enumerat anterior. În contextul religios actual acest fapt este deosebit de important, căci combate pe deplin reducerea semnificației Botezului la un simplu „simbol”, adică o imitare, o asemănare, amintire sau comemorare. Botezul nu este doar o repetare a unei ceremonii, cu valoarea simplei respectări a unei datini de la începutul Bisericii. (Pe baza unei interpretări unilaterale a textelor din Faptele Apostolilor 11, 14 – „...îți va spune cuvinte prin care te vei mântui tu și toată casa ta” – și 16, 31 – „crede numai și te vei mântui tu și toată casa ta” – se consideră de către unele denominațiuni și secte creștine că Botezul este doar o practică externă, de amintire, care întărește credința, pecetluind-o pe aceasta – singură credința aducând în fapt mântuirea și conferindu-i omului calitatea de „făptură nouă”⁵⁸.) Mărturiile patristice din primele două secole, evocate în acest studiu, au subliniat o valoare mult mai mare a Tainei Botezului care trebuie mereu scoasă în evidență în lucrările teologice și predicile ierarhilor și predicilor Bisericii noastre, precum și în cadrul dialogurilor ecumenice:

- 1) Relația dintre unitatea Bisericii și unitatea baptismală este indisolubilă. Nimeni nu poate să intre în Biserică – Trupul mistico-sacramental al lui Iisus Hristos – decât prin Tainele de inițiere: Botez, Mirungere, Euharistie. În ceea ce privește actul botezării, trebuie subliniată participarea reală a neofitului la harisma Duhului Sfânt care este caracteristică pentru Botez, prin care păcatul originar și păcatele personale sunt iertate.
- 2) Botezul marchează un început al restaurării ontologice a omului ca o nouă făptură în Hristos. Este actul sacramental de început, de la care și pe baza căruia se clădește întreaga viață a creștinului. Prin Botez și Mirungere se acordă darul lui Dumnezeu, iar menirea omului este de a oferi, prin credință și fapte bune, răspuns la acest dar. (De aici decurge, printre altele, și unitatea Bisericii ca unitate în deplinătatea credinței și a celor șapte Taine.)

⁵⁶ *Ibidem*, I, 75, 1-2, PG 8, col. 340 B-C.

⁵⁷ Despre Botez ca taină absolut necesară mântuirii, în context misionar, vezi P.I. David, *Călăuză creștină pentru cunoașterea și apărarea dreptei credințe în fața prozelitismului sectar*, Ed. Episcopiei Aradului, Arad, 1987, p. 264.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 266.

- 3) Practica botezării prin cufundare în apa baptismală, săvârșită în numele Sfintei Treimi, rămâne un element esențial al Bisericii. Această practică este clar atestată de mărturiile patristice, iar una dintre sarcinile ecumenice este aceasta: necesitatea întoarcerii la vechea tradiție a Bisericii nedivizate, pe care trebuie să se fundamenteze unirea bisericească. Biserica Ortodoxă, păstrătoare a acestei Tradiții, speră că influența sa va fi extinsă la teologia creștină în general, ajutând astfel bisericile și confesiunile creștine să descopere în mod deplin identitatea lor ecclesiologică.